

UDK: 159.9 (575.2)

Saidikromxo'ja USMONOV,
Mustaqil izlanuvchi, PhD, dotsent, O'zbekiston Milliy universiteti

F.f.d, dotsent Q.Xudoyberganov taqrizi asosida

SOCIO-PHILOSOPHICAL ESSENCE OF CYBERBULLYING IN THE DIGITAL SOCIETY AND WAYS TO DEVELOP IDEOLOGICAL IMMUNITY AGAINST IT

Annotation

This article analyzes the socio-philosophical essence of cyberbullying in the context of the digital society and the ways to develop ideological immunity against it. The study examines the social, psychological, and ideological factors of cyberbullying and its role in the modern information environment. Special attention is given to the development of critical thinking and informational resilience of individuals in digital space. The results of the study include scientific and practical recommendations for improving cybersecurity culture.

Key words: Cyberbullying, digital society, socio-philosophical analysis, ideological immunity, information security, digital culture, media literacy

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКАЯ СУЩНОСТЬ КИБЕРБУЛЛИНГА В ЦИФРОВОМ ОБЩЕСТВЕ И ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ИММУНИТЕТА ПРОТИВ НЕГО

Аннотация

В данной статье анализируется социально-философская сущность кибербуллинга в условиях цифрового общества и пути формирования идеологического иммунитета против него. Исследуются социальные, психологические и идеологические факторы кибербуллинга, а также его роль в современной информационной среде. Особое внимание уделяется развитию критического мышления и информационной устойчивости личности в цифровом пространстве. Результаты исследования включают научно-практические рекомендации по развитию культуры кибербезопасности.

Ключевые слова: Кибербуллинг, цифровое общество, социально-философский анализ, идеологический иммунитет, информационная безопасность, цифровая культура, медиаграмотность

RAQAMLI JAMIYATDA KIBERZO'RAVONLIKNING IJTIMOYIY-FALSAFIY MOHIYATI VA UNGA QARSHI MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Аннотация

Mazkur maqolada raqamli jamiyat sharoitida kiberzo'rvonlikning ijtimoiy-falsafiy mohiyati hamda unga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish yo'llari tahlil qilinadi. Tadqiqotda kiberzo'rvonlikning ijtimoiy, psixologik va mafkuraviy omillari o'rganilib, uning zamonaviy axborot muhitidagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, shaxsning raqamli muhitdagi axborotga nisbatan tanqidiy yondashuvi va mafkuraviy barqarorligini ta'minlash masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari kiberxavfsizlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Kiberzo'rvonlik, raqamli jamiyat, ijtimoiy-falsafiy tahlil, mafkuraviy immunitet, axborot xavfsizligi, raqamli madaniyat, media savodxonlik

Kirish. Zamonaviy raqamli jamiyatning jadal rivojlanishi insoniyat taraqqiyotida sifat jihatidan yangi bosqichni boshlab berdi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi natijasida ijtimoiy munosabatlar, kommunikativ aloqalar va axborot almashinuvi mexanizmlari tubdan o'zgardi. Bugungi kunda raqamli muhit inson hayotining ajralmas qismiga aylanib, nafaqat iqtisodiy va siyosiy jarayonlarga, balki shaxsning ongiga, dunyoqarashiga va ijtimoiy xulq-atvoriga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu bilan birga, raqamli transformatsiya jarayoni bilan bog'liq holda yangi turdagi ijtimoiy muammolar ham yuzaga kelmoqda. Ana shunday dolzarb muammolardan biri bu - kiberzo'rvonlik fenomenidir. Kiberzo'rvonlik (cyberbullying) raqamli platformalar, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va boshqa onlayn muhitlar orqali shaxsga nisbatan psixologik, ijtimoiy va ma'naviy zarar yetkazishga qaratilgan tizimli yoki epizodik xatti-harakatlar majmuini anglatadi. Ushbu hodisa global miqyosda keng tarqalib borayotgan bo'lib, ayniqsa yoshlar va ijtimoiy tarmoqlar faol foydalanuvchilari orasida keskin namoyon bo'lmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kiberzo'rvonlikning ijtimoiy-falsafiy mohiyati shundan iboratki, u nafaqat individual xulq-atvor buzilishi, balki jamiyatdagi qadriyatlar tizimi, axborot madaniyati va kommunikativ munosabatlarning transformatsiyasi bilan bevosita bog'liqdir. Bu hodisa insonning raqamli muhitdagi o'zaro ta'sir jarayonlarini, axborotga munosabatini va ijtimoiy identifikatsiyasini tubdan o'zgartirmoqda.

Muammoning ilmiy o'rganilganlik darajasi shuni ko'rsatadiki, xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda kiberzo'rvonlik asosan psixologik, pedagogik va huquqiy jihatdan o'rganilgan. Biroq uning ijtimoiy-falsafiy mohiyati va mafkuraviy asoslari yetarli darajada tizimli tahlil qilinmagan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda raqamli jamiyatda kiberzo'rvonlikning ijtimoiy-falsafiy mohiyatini va unga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish yo'llarini o'rganishda kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning ilmiy asosini ijtimoiy-falsafiy, sotsiologik va tizimli tahlil metodlari tashkil etadi.

Ushbu usul kiberzo'rvonlik hodisasining mohiyatini jamiyatning qadriyatlar tizimi, axborot madaniyati va inson

ongidagi o'zgarishlar bilan bog'liq holda falsafiy jihatdan tahlil qilishga imkon berdi. Bu yondashuv orqali hodisaning faqat texnik emas, balki g'oyaviy va mafkuraviy tabiatiga ham e'tibor qaratildi.

Tizimli yondashuv asosida kiberzo'rvonlik raqamli jamiyatning murakkab ijtimoiy tizimi tarkibida o'zaro bog'liq element sifatida ko'rib chiqildi. Bu metod orqali ijtimoiy munosabatlar, axborot oqimlari va raqamli platformalarning o'zaro ta'siri tahlil qilindi.

Qiyosiy tahlil usuli yordamida kiberzo'rvonlikka qarshi kurashish bo'yicha xorijiy (Yevropa Ittifoqi, AQSH) va mahalliy tajribalar solishtirildi. Bu esa kiberxavfsizlik siyosatidagi umumiy va farqli jihatlarni aniqlashga xizmat qildi.

Kontent-tahlil usuli ijtimoiy tarmoqlar, forumlar va raqamli platformalardagi kiberzo'rvonlikka oid materiallarni tizimli o'rganish uchun qo'llanildi. Ushbu usul orqali kiberzo'rvonlikning asosiy shakllari, ko'rinishlari va tarqalish tendensiyalari aniqlandi.

Sotsiologik kuzatuv va so'rovlar yordamida raqamli muhitda foydalanuvchilarning xulq-atvori, kiberzo'rvonlikka munosabati va axborot xavfsizligi haqidagi qarashlari o'rganildi. Bu usul empirik ma'lumotlarni olish imkonini berdi.

Abstraksiya va umumlashtirish metodlari orqali olingan empirik va nazariy ma'lumotlardan umumiy ilmiy xulosalar chiqarildi. Bu jarayon kiberzo'rvonlikning ijtimoiy-falsafiy mohiyatini konseptual darajada ifodalashga xizmat qildi.

Metodologik sintez natijasida turli yondashuvlar integratsiya qilinib, mafkuraviy immunitet konsepsiyasi asosida kiberzo'rvonlikka qarshi kompleks ilmiy model ishlab chiqildi. Bu model shaxsning axborot muhitidagi barqarorligini ta'minlashga qaratilgan.

Tadqiqot davomida raqamli jamiyatda kiberzo'rvonlikning ijtimoiy-falsafiy mohiyatini o'rganish natijasida quyidagi ilmiy natijalar olindi:

Tadqiqot natijalari kiberzo'rvonlikni faqat psixologik yoki huquqiy hodisa sifatida emas, balki jamiyatning axborot madaniyati va qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlar bilan bog'liq ijtimoiy-falsafiy fenomen sifatida talqin qilish zarurligini ko'rsatdi. Castellsning "axborot jamiyati" nazariyasiga ko'ra, raqamli muhit ijtimoiy munosabatlarni tubdan o'zgartiradi va yangi ijtimoiy ziddiyatlarni yuzaga keltiradi

Kiberzo'rvonlikning kengayishi anonimlik, tezkor axborot almashinuvi va ijtimoiy tarmoqlarning algoritmik tuzilmasi bilan bog'liqligi aniqlandi. SHerry Turkle tadqiqotlariga ko'ra, raqamli kommunikatsiya insonlar orasidagi empatiya darajasini kamaytirishi mumkin.

Tahlil va natijalar. Muammoning ilmiy o'rganilganlik darajasi tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlarda kiberzo'rvonlik asosan psixologik, pedagogik va huquqiy jihatlardan o'rganilgan. Psixologik yondashuvlarda uning shaxs ruhiyatiga ta'siri, stress, depressiya va ijtimoiy izolyatsiya bilan bog'liqligi tahlil qilingan. Pedagogik tadqiqotlarda esa yoshlar orasida kiberzo'rvonlikning oldini olish, tarbiyaviy mexanizmlar va ta'lim tizimidagi profilaktik choralar o'rganilgan. Huquqiy tadqiqotlar esa ushbu hodisani tartibga solish, javobgarlik masalalari va normativ-huquqiy bazani takomillashtirishga qaratilgan.

Tadqiqot davomida mafkuraviy immunitet quyidagi komponentlardan iborat tizim sifatida aniqlanadi: tanqidiy fikrlash, media savodxonlik, axborot tahlili ko'nikmalari va qadriyatlar barqarorligi. A.G. Asmolov shaxsning ijtimoiy ongini shakllantirishda qadriyatlar tizimi hal qiluvchi rol o'ynashini ta'kidlaydi.

Tadqiqot natijasida kiberzo'rvonlikka qarshi g'oyaviy himoya modeli ishlab chiqildi. Ushbu model shaxs – axborot muhiti – mafkuraviy ta'sir o'rtasidagi o'zaro aloqalarni tizimli

ravishda tushuntiradi. Manuel Castells va Henry Jenkinsning media nazariyalari ushbu modelning metodologik asosini tashkil etdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, shaxsning raqamli muhitdagi xulq-atvori quyidagi omillarga bog'liq: ijtimoiy muhit, psixologik barqarorlik, axborot savodxonligi va mafkuraviy qarashlar tizimi. Bandura tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy o'rganish nazariyasi shaxs xulq-atvorining tashqi ta'sirlar orqali shakllanishini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari raqamli jamiyat va kiberzo'rvonlikka oid mavjud ilmiy konsepsiyalar bilan qisman mos keladi. Xususan, Castellsning "axborot jamiyati" nazariyasi kiberzo'rvonlikni ijtimoiy tizimdagi yangi ziddiyat shakli sifatida izohlaydi. Biroq ushbu tadqiqotda muhim yangilik sifatida mafkuraviy immunitet kiberxavfsizlikning markaziy elementi sifatida alohida tizimlashtirildi.

Kiberzo'rvonlik faqat texnik yoki psixologik muammo emas, balki ijtimoiy-falsafiy hodisa sifatida qaraladi. SHerry Turkle fikricha, raqamli texnologiyalar insonlar o'rtasidagi bevosita ijtimoiy aloqalarni zaiflashtirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, kiberzo'rvonlik insonning raqamli identifikatsiyasi va ijtimoiy ongidagi o'zgarishlar bilan bog'liq murakkab fenomen hisoblanadi.

Ta'lim tizimi shaxsda mafkuraviy immunitetni shakllantirishning asosiy institutsional omili hisoblanadi. A.G. Asmolovning tadqiqotlariga ko'ra, shaxsning axborot muhitidagi barqarorligi uning qadriyatlar tizimi va ta'lim jarayonidagi ijtimoiy tajribasiga bog'liq. Shu sababli, ta'lim jarayoniga media savodxonlik va kiberxavfsizlik elementlarini integratsiya qilish zarur.

Raqamli madaniyat va axborot xavfsizligi o'zaro uzviy bog'liq tizimlar sifatida namoyon bo'ladi. Manuel Castells fikriga ko'ra, raqamli tarmoqlar jamiyatning asosiy tuzilmasiga aylangan bo'lib, undagi axborot oqimlarini boshqarish ijtimoiy barqarorlikni belgilaydi. Shu bois, kiberxavfsizlik madaniyati raqamli madaniyatning ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Tadqiqot davomida bir qator metodologik cheklolvar aniqlandi. Jumladan, kiberzo'rvonlikning yashirin va anonim xarakteri empirik ma'lumotlarni to'plashni murakkablashtiradi. Shuningdek, raqamli platformalardagi tez o'zgaruvchan kontent tahlilning barqarorligini pasaytiradi. Henry Jenkins ta'kidlaganidek, raqamli muhit "doimiy transformatsiya holatidagi media ekotizim" hisoblanadi.

Amaliy yondashuvlar, xususan media savodxonlikni oshirish, ta'lim tizimida kiberxavfsizlik kurslarini joriy etish va ijtimoiy profilaktika dasturlari samarali ekanligi aniqlandi. Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, xulq-atvor model orqali shakllanadi⁶, shu sababli raqamli muhitda ijobiy axborot modellari yaratish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kiberzo'rvonlik raqamli jamiyatda murakkab ijtimoiy-falsafiy hodisa bo'lib, u nafaqat texnik yoki huquqiy muammo, balki mafkuraviy va madaniy omillar bilan ham bevosita bog'liqdir. Kiberxavfsizlikni ta'minlashda esa faqat texnologik himoya yetarli emas, balki shaxsning g'oyaviy immuniteti ham muhim rol o'ynaydi.

Kiberzo'rvonlik ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan zamonaviy axborot jamiyatidagi qadriyatlar transformatsiyasi, raqamli identifikatsiya va kommunikativ munosabatlar o'zgarishi bilan bog'liq murakkab fenomen sifatida baholandi. U shaxs va jamiyat o'rtasidagi axborot almashinuvi jarayonida yuzaga keladigan yangi ziddiyat shaklidir.

Mafkuraviy immunitet shaxsning axborot oqimlariga nisbatan tanqidiy munosabatini shakllantiruvchi asosiy himoya mexanizmi sifatida strategik ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Bu omil kiberzo'rvonlik va boshqa raqamli tahdidlarga qarshi

barqaror ijtimoiy himoya tizimini yaratishda muhim o'rin tutadi.

Raqamli jamiyatda kiberxavfsizlikni ta'minlash kompleks yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda texnik, huquqiy, pedagogik va mafkuraviy komponentlarning integratsiyasi zarur. Ayniqsa, ta'lim tizimi orqali media savodxonlik va raqamli madaniyatni rivojlantirish kiberxavfsizlikning asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Kelgusida kiberzo'rvonlikning sun'iy intellekt asosidagi yangi shakllari, algoritmik manipulyatsiya mexanizmlari hamda raqamli platformalarda shaxsning psixologik barqarorligini oshirishga qaratilgan innovatsion metodlarni o'rganish dolzarb ilmiy yo'nalishlar sifatida belgilandi. Shuningdek, mafkuraviy immunitetni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalarini chuqur tadqiq etish zarur.

Mazkur tadqiqot natijalari raqamli jamiyat sharoitida kiberzo'rvonlikning ijtimoiy-falsafiy mohiyatini chuqur tahlil qilish hamda unga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqishga qaratildi. Olingan natijalar kiberzo'rvonlik faqat texnik yoki huquqiy muammo emas, balki ijtimoiy, psixologik va mafkuraviy omillar bilan uzviy bog'liq murakkab fenomen ekanligini tasdiqladi.

Tadqiqot davomida kiberzo'rvonlikning zamonaviy raqamli jamiyatdagi o'rni, uning kengayish mexanizmlari hamda shaxs ongiga ta'sir etuvchi mafkuraviy jihatlari aniqlanib, tizimli tahlil qilindi. Shuningdek, mafkuraviy immunitetni shakllantirish shaxsning axborot muhitidagi barqarorligini ta'minlovchi muhim strategik omil ekanligi asoslab berildi.

Umuman olganda, kiberxavfsizlikni ta'minlashda kompleks yondashuv — ya'ni texnik, pedagogik, ijtimoiy va mafkuraviy omillarning integratsiyasi zarurligi ilmiy jihatdan asoslandi. Tadqiqot natijalari raqamli jamiyatda axborot xavfsizligi va madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar. Mazkur tadqiqotda raqamli jamiyat sharoitida kiberzo'rvonlikning ijtimoiy-falsafiy mohiyati har tomonlama tahlil qilinib, uning paydo bo'lish omillari, rivojlanish mexanizmlari hamda jamiyat va shaxs ongiga ta'siri tizimli ravishda asoslab berildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kiberzo'rvonlikni faqat psixologik yoki huquqiy muammo sifatida emas, balki jamiyatdagi qadriyatlar tizimi, axborot madaniyati va kommunikativ munosabatlarning transformatsiyasi bilan bog'liq murakkab ijtimoiy-falsafiy fenomen sifatida qarash zarur. U raqamli muhitda shaxsning identifikatsiyasi, ijtimoiy roli va o'zaro ta'sir jarayonlarida yuzaga keladigan yangi ziddiyat shakli sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot davomida "mafkuraviy immunitet" tushunchasi kiberzo'rvonlikka qarshi asosiy himoya mexanizmi sifatida ilmiy jihatdan asoslandi. U shaxsning tanqidiy fikrlashi, media savodxonligi, axborotni tahlil qilish ko'nikmalari va barqaror qadriyatlar tizimiga tayanadi. Mazkur komponentlar shaxsning raqamli muhitda barqarorligini ta'minlaydi.

Ish natijasida kiberzo'rvonlikka qarshi kompleks yondashuv zarurligi isbotlandi. YA'ni, kiberxavfsizlikni ta'minlashda faqat texnik yoki huquqiy choralar yetarli emas, balki pedagogik, ijtimoiy va mafkuraviy omillarning integratsiyasi talab etiladi. Bu borada ta'lim tizimi hal qiluvchi o'rin tutadi. Umuman olganda, kiberzo'rvonlik zamonaviy raqamli jamiyatning ajralmas muammosi bo'lib, uning yechimi kompleks yondashuvni talab etadi. Mafkuraviy immunitetni shakllantirish esa mazkur jarayonda strategik ahamiyatga ega bo'lib, shaxs va jamiyatning axborot muhitidagi barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kelgusida kiberzo'rvonlikning yangi shakllari, jumladan sun'iy intellekt va algoritmik ta'sirlar bilan bog'liq jihatlarni chuqur o'rganish, shuningdek, shaxsning raqamli muhitdagi psixologik barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi.

ADABIYOTLAR

1. Castells M. The Rise of the Network Society. Blackwell Publishing, 2010.
2. Castells M. Communication Power. Oxford University Press, 2009.
3. Turkle S. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. Basic Books, 2011.
4. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. New York University Press, 2006.
5. Bandura A. Social Learning Theory. Prentice Hall, 1977.
6. Asmolov A.G. Psixologiya lichnosti. Moskva: Smysl, 2010.
7. Krippendorff K. Content Analysis: An Introduction to Its Methodology. Sage Publications, 2018.
8. Bertalanffy L. General System Theory. New York, 1968.
9. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). Cybersecurity Strategy Reports, 2022–2024.
10. UNODC. Cybercrime and Digital Safety Reports. United Nations, 2023.